

JACEK MALIKOWSKI

Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa w Katowicach

**NA PÓŁNOCNO-WSCHODNICH PERYFERIACH
GÓRNOŚLĄSKIEGO ZESPOŁU METROPOLITALNEGO
(PRZYPADEK SIEWIERZA)**

Abstract: In the North-eastern Periphery of the Upper-Silesian Metropolitan Complex (the Case of Siewierz). The article offers some reflections on the relationships between peripherally located Siewierz and centrally situated urban settlements. It describes the existence in the history of Siewierz of various spatial categories: semi-periphery, periphery and external area, against the background of an urban complex undergoing transformation of its spatial structure – from Katowice conurbation to a metropolitan area, temporarily named the Upper-Silesian Metropolitan Complex. The author attempts to show that transformations in the spatial and economic structure of Siewierz are taking place as a result of integration and modernization processes in the metropolitan area and accumulation of local economic potential and social infrastructure.

Długie i zmienne dzieje Siewierza, inspirują do analizy jego miejsca i znaczenia w sieci osadniczej Polski. Usytuowanie na mapie politycznej było związane z różnymi konfiguracjami terytorialnymi ziemi, nazywanej Księstwem Siewierskim. Specyficznym rysem tego położenia była peryferyjność wobec głównych centrów polityczno-administracyjnych, nie tylko państwa polskiego. W swej bogatej historii jednego z najstarszych miast najpierw Śląska, następnie Małopolski i znowu Śląska, ulokowane na pograniczu ziem, dzielnic, regionów a nawet państw, zyskało miano miasta zdegradowanego.

W podjętych rozważaniach autor próbuje odpowiedzieć na pytanie: *czy Siewierz ze względu na – uwarunkowane historycznie – peryferyjne położenie był i jest w dalszym ciągu skazany na marginalizację administracyjno-polityczną, gospodarczą i kulturalną?*

1. Wzajemne stosunki peryferyjnego Siewierza i ośrodków położonych centralnie

Skomplikowana historia pogranicza wschodniego krańca Śląska i zachodniego krańca Małopolski uwarunkowana – podlegającą fluktuacjom – geopolityką ścierających się tu monarchii dynastycznych Polski i Czech, wyznaczyła Siewierzowi i najbliższym okolicom rolę obszaru zależnego, podporządkowanego. Ta szeroko rozumiana peryferyjność enklawy siewierskiej względem centrów, czyli obszarów rdzeniowych nie była ustanowiona od zarania, a więc od powstania na początku XII w. grodu czy później uzyskania praw miejskich w 1276 r. Wywołana została partykularnymi dążeniami odśrodkowymi miejscowych książąt, najpierw bytomskich, a następnie cieszyńskich, mających miejsce w XIV w.¹

Sięgając w skali regionalnej do teorii „systemu światowego” Wallersteina, w dziejach Siewierza można zauważyć występowanie różnych kategorii przestrzennych: półperyferii, peryferii i obszaru zewnętrznego. Zachodzące przez wieki stosunki centro-peryferyjne dotyczyły różnych wymiarów zależności przestrzennych: ekonomicznych, politycznych i kulturowych². Brak tu miejsca na wyczerpującą analizę geograficzną i historyczną ciągu zarówno pozytywnych, jak i negatywnych impulsów rozwojowych. Jednak nieodzowne byłoby, przybliżenie choćby w zarysie tego wielowiekowego procesu.

Po wykupieniu księstwa siewierskiego w 1443 r. z rąk książąt cieszyńskich, będących wasalami Czech biskup krakowski Oleśnicki stworzył z niego księstwo duchowne. Siewierz zyskał status autonomicznej jednostki politycznej, zaś biskupi krakowscy władali nim jako niezależni od polskich monarchów. Co istotne, atrybuty władcze wobec księstwa siewierskiego biskupi krakowscy sprawowali w sposób całkowicie suwerenny, bez uprzedniej zgody królów polskich. Po 1518 r. książęta śląscy nie formułowali już żadnych roszczeń w stosunku do Siewierza.

To że Siewierz aż do 1790 r. nie był uznawany za część składową Królestwa Polskiego, nie powstrzymywało niektórych władców polskich przed ingerencjami w sprawy siewierskie. Specyficzny i autonomiczny status prawny księstwa siewierskiego uwidaczniał się w związku z jego położeniem na pograniczu polsko-habsburskim, a następnie – po wygranej wojnie przez Prusy – na pograniczu polsko-pruskim. Między Polską a Siewierzem przebiegała umowna

---

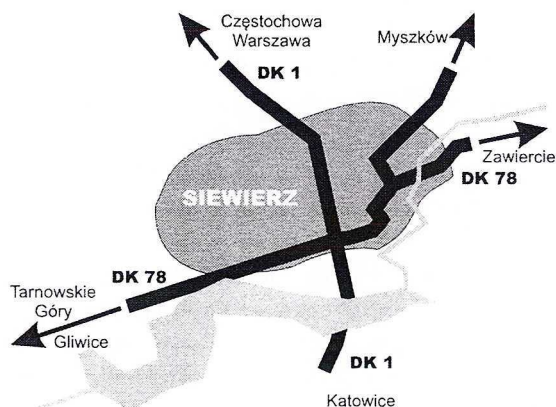
¹ Nowakowski (1991), s. 14-19.

² Zarycki (2007), 5-6.

granica polityczna. Pełna unia tego terytorium z Polską stała się faktem dopiero u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Przyłączenie ziemi siewierskiej do Polski dokonało się na mocy ustawy sejmowej *Duchowieństwo obojga obrządków w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim* z 11 czerwca 1790 r.³

Podczas III rozbioru Polski zachodni skrawek woj. krakowskiego wraz z ziemią siewierską został zagarnięty przez Prusy i przekształcony na odrębny okręg administracyjny Nowy Śląsk. Zgodnie z decyzjami kongresu wiedeńskiego w 1815 r. Siewierz wraz z okolicami został włączony – aż do wybuchu I wojny światowej – do zaboru rosyjskiego⁴. W wyniku reformy administracyjnej przeprowadzonej przez władze carskie, Siewierz utracił prawa miejskie. Nie był nawet siedzibą gminy, bo ta do 1890 r. znajdowała się w pobliskim Sulikowie. Odzyskanie niepodległości w 1918 r. ożywiło nieco, tak zdegradowany i w efekcie tego prowincjonalny Siewierz.

Z powodu peryferyjnego położenia między regionami geograficznymi i historycznymi, w wyniku każdej kolejnej reformy administracyjnej państwa zmieniał swą przynależność terytorialną. W okresie międzywojennym stanowił część woj. kieleckiego, po II wojnie światowej znalazł się najpierw w granicach woj. śląsko-dąbrowskiego, później katowickiego, a obecnie znowu śląskiego. Jego położenie na styku różnych regionów, za sprawą lokalizacji na rozwidleniu i skrzyżowaniu ważnych już od średniowiecza szlaków komunikacyjnych, obrazuje ryc.1.

Ryc. 1. Położenie geograficzne Siewierza

Źródło: www.siewierz.home.pl/serwis/112/

³ Nowakowski (1989), s.174-175

⁴ Nowakowski (1991), s. 100.

Ważne dla uchwycenia zależności centro-peryferyjnych między zmieniającymi się historycznie ośrodkami centralnymi a peryferyjnym Siewierzem będzie odwołanie się do teorii kapitałów Pierre'a Bourdieu. Trzy podstawowe typy kapitału: ekonomiczny, społeczny i kulturowy wyznaczają bowiem miejsce i opisują relacje zachodzące między centrami a peryferiami. Logika kapitału ekonomicznego działającego na dominującym w centrum polu władzy, splatając się ściśle z kapitałem politycznym na trwałe określiła peryferyjną pozycję Siewierza. Co znamienne, dominującym punktem odniesienia w ciągle zachodzącej interakcji między nim a obszarem centralnym były zmieniające się historycznie regionalne ośrodki władzy: Wrocław, Cieszyn, Kraków, Kielce, częściowo Częstochowa, no i współcześnie Katowice. Brało się to z jego powikłanej historii, najpierw obszaru peryferyjnego Śląska, później obszaru kresowego Małopolski.

W bieżącej dekadzie coraz mocniej struktura przestrzenno-funkcjonalna Siewierza podlega wpływom procesów metropolizacji i narastającej urbanizacji demograficznej⁵. Biorąc to pod uwagę oraz położenie w bliskim sąsiedztwie prawie 3-milionowej aglomeracji śląskiej i najbardziej dynamicznie oraz ekspansywnie rozrastającego się lotniska regionalnego w Polsce – Katowic-Pyrzowic, zyskuje on szerokie możliwości rozwoju gospodarczego.

2. Od konurbacji katowickiej do metropolii śląskiej

Intensywny rozwój przemysłu, szczególnie takich jego gałęzi, jak górnictwo węgla i hutnictwo na przełomie XIX/XX w. w centralnej części Wyżyny Śląskiej, między rzekami Brynicą a Kłodnicą wywołało napływ wielkich rzesz mieszkańców, nie tylko śląskich wsi. Dało to naturalny impuls urbanizacyjny. Dotychczasowe osady i osiedla robotnicze oraz okalające je wsie z roku na rok w sposób żywiołowy zaczęły łączyć się w potężniejące organizmy miejskie. Tak było zarówno z obecnymi Katowicami, jak i Gliwicami, Bytomiem, Sosnowcem czy wieloma innymi. Nowy układ, mający w sobie coś z mozaiki cechował się przemieszaniem terenów przemysłowych, mieszkaniowych i komunikacyjnych. Jego strukturę determinowało rozmieszczenie złóż węgla i kolejność ich eksploatacji. Powstające tu nowe miasta przemysłowe tworzyły się na drodze zrastania się i późniejszej integracji wielu sąsiadujących ze sobą osad, mających zróżnicowaną genezę i historię⁶. Gwałtowne

---

⁵ Runge (2005), s. 198.

przemiany gospodarcze regionu zwielokrotniły proces urbanizacji, mający jednocześnie charakter ekstensywny oraz intensywny.

Postępująca koncentracja ludności polegała na skupianiu się siły roboczej w miastach. Urbanizacja będąc rezultatem procesu uprzemysłowienia, sprzyjała także dalszej aglomeracji przemysłu. Tak odczuwalna koncentracja siły roboczej wpływała bowiem na kolejne lokalizacje zakładów przemysłowych. Rozrastające się przestrzennie miasta górnośląskie i zagłębiowskie wchłaniając kolejno przylegające do nich miejscowości, stworzyły konurbację, czyli aglomerację równorzędnych pod względem wielkości ośrodków, stymulujących rozwój sąsiednich miast. W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jego synonimem stała się nazwa Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, mimo że są to pojęcia całkowicie odmienne strukturalnie. Wtedy też podjęto próby porządkowania organizacji przestrzennej i funkcjonalnej tej wielkiej jednostki osadniczej. To zbiorowisko miast wykazuje szczególne podobieństwo do innej europejskiej aglomeracji – Związku Regionalnego Ruhry (*Regionalverband Ruhr*).

W okresie transformacji gospodarczej końca XX w. konurbacja górnośląsko-zagłębiowska przeżywa poważny regres gospodarczy i doświadcza głębokiej restrukturyzacji. Składa się wtedy z 9 miast ponad 100-tysięcznych oraz 11 mniejszych, a także wielu w pełni zurbanizowanych gmin, zamieszkałych łącznie przez ponad 2 mln mieszkańców. Konurbacja ta znajduje się obecnie w fazie wewnętrznej reorganizacji strukturalnej, polegającej na procesach centralizacji funkcji miejskich o typie wielkomiejskim na obszarze kilku z miast konurbacji – Katowic, Gliwic oraz w pewnym stopniu Sosnowca. Podejmowane działania zmierzały do wykreowania w tym zespole miejskim ośrodka centralnego całej konurbacji, a w bliskiej już perspektywie przekształcenia w aglomerację policentryczną Katowic⁷.

Wychodząc naprzeciw tendencjom centralizacyjnym i aglomeracyjnym prezydenci miast powołali w styczniu 2006 r. Górnośląski Zespół Metropolitalny (GZM) (ryc. 2). Formalnoprawnie zaczął działać 20 września 2007 r. po przyjęciu statutu GZM przez wszystkich jego członków i ukonstytuowaniu się jego władz statutowych. Kolejnym krokiem proceduralnym ma być utworzenie aglomeracji śląskiej. Niezbędnym warunkiem do spełnienia tego zamierzenia będzie wcześniej uchwalenie przez Parlament RP ustawy metro-

---

⁶ Maik (2000), s. 166.

⁷ *Ibid.*, s. 266-270.

Ryc. 2. Górnośląski Związek Metropolitalny

* miasta pokazane na biało (Będzin, Czeladź i Knurow) nie weszły do Związku z powodu braku praw powiatu
 Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Górnośląski_Związek_Metropolitalny#column-one

politalnej, uwzględniającej górnośląską specyfikę. Dzięki ustawie w skład metropolii będą mogły wejść także inne miasta.

Argumentując za powstaniem aglomeracji można stwierdzić już teraz jej istnienie jako fakt społeczny. Spora populacja jej mieszkańców naprzemiennie bowiem mieszka, pracuje, studiuje i wypoczywa w różnych miastach GZM, organicznie ze sobą powiązanych oraz bez wyraźnie zarysowanych granic terytorialnych. Nie dość tego, postępująca integracja intensyfikuje i multiplikuje presję wielkomięską na sięgający coraz dalej obszar metropolitalny.

3. Charakterystyka społeczno-gospodarcza Siewierza

3.1. Topografia przestrzeni i jej umiejscowienie regionalne

Siewierz położony jest malowniczo na Wyżynie Śląskiej, w jej części zwanej Garbem Tarnogórskim oraz w dolinie Czarnej Przemysy i Mitręgi, na wysokości 290 m n.p.m. Górują tu wzgórza: Brudzowice – 368,4 m n.p.m., Warpie – 338,7 m n.p.m. i Łysa Góra – 329,4 m n.p.m. Jako gmina zajmuje obszar 115, 76 km². Ludność zasiedlająca teren miasta liczy 5462 mieszkańców. Ekonomicznie lokowało się ono dotąd na południu Częstochowskiego Okręgu

Przemysłowego. Sieć komunikacyjna miasta jest dobrze rozwinięta, szczególnie w południowej części przylegającej do Dąbrowy Górniczej.

Siewierz należy do najstarszych grodów w Polsce. Pierwsza wzmianka historyczna o nim pochodzi z dokumentu legata papieskiego Idziego z ok. 1125 r., w którym wspomniano gród i osadę targową *Sevor*, należąca do Małopolski. Odębność terytorialną ziemi siewierskiej po raz pierwszy stwierdzono w dokumencie z 1266 r., wspominając o *districtus severiensis*. Jako stolica księstwa biskupów krakowskich, siedziba sądów biskupich i centrum handlowe był szczególnie w XVII w. miastem znacznym⁸. Potęga gospodarcza miasta opierała się na korzystnym położeniu geograficznym, na skrzyżowaniu licznych szlaków handlowych, w tym obsługiwaniu przez komorę celną siewierską szlaku śląsko-ruskiego odgrywającego najpoważniejszą rolę w handlu lądowym Rzeczypospolitej szlacheckiej. W XIX w. , na skutek braku linii kolei i przemysłu, obserwuje się stopniowy upadek ekonomiczny miasta, a tym samym pozycji w regionie. Po powstaniu styczniowym, w którym Siewierz brał udział, następuje upadek miasta. Odzyskanie niepodległości w 1918 r. nieco ożywiło prowincjonalny Siewierz. Po zakończeniu II wojny światowej zaczął powoli odzyskiwać dawną pozycję w regionie. W 1962 r. przywrócono prawa miejskie i nadano herb.

Siewierz zachował średniowieczny układ urbanistyczny. Przed wojną był w woj. kieleckim, po wojnie w śląskim, a następnie do 1998 r. w katowickim, obecnie zaś znowu w śląskim. Terytorialnie i administracyjnie powiązany był aż do reformy administracyjnej z 1999 r. z Zawierciem i Częstochową. Po włączeniu go do powiatu będzińskiego zbliżył się administracyjnie do Będzina i Sosnowca, choć nadal w większości podlega administracjom specjalnym zlokalizowanym w Zawierciu.

Jako kategoria złożoności społecznej klasyfikowany był w przeszłości jako miasteczko komunikacyjno-rolnicze. Wysoka liczba wyjazdów do pracy przez wiele lat, wskazywała na jego rolniczo-sypialny charakter. W okresie transformacji gospodarczej Siewierz zmienił swoje funkcje dominujące na usługowe⁹. Spełnia współcześnie cechujące miasta funkcje zewnętrzne, zarówno usługowe: administracyjno-polityczne (sąd grodzki, urząd miasta i gminy), komunikacyjne (węzeł drogowy), kulturalno-oświatowe (placówki i towarzystwa kulturalne, szkoły publiczne) i informacyjne (prasa miejscowa), jak i gospodarcze (zakłady przemysłowe, rzemiosło)¹⁰.

⁸ Noga (1994), s. 165-166.

⁹ Matczak (1992), s. 26; Lewiński (1991), s. 39.

¹⁰ Słodczyk (2001), s. 58-64.

3.2. Tradycje gospodarcze i bieżący stan gospodarki lokalnej

Siewierz w wiekach XII-XIV był poważnym ośrodkiem przemysłowym, wytapiano tu ołów i srebro, a w wiekach XV-XVIII działały liczne kuźnice żelaza. Był także ośrodkiem handlu i rzemiosła. Ważną instytucją gospodarczą – sięgającą średniowiecza, a kontynuowaną do dziś – jest odbywający się zawsze we wtorek jarmark. Słabo rozwinięte rolnictwo uzupełniała rozpowszechniona w okolicach Siewierza gospodarka pastersko-hodowlana. Aż po początek XX w. rozwijało się jako największy ośrodek rzemiosła w regionie. Występują tu różne surowce mineralne: rudy cynkowo-ołowiane, węgiel brunatny, dolomit, rudy żelaza, wapień, piasek, gliny ogniotrwałe i kamień budowlany. Na początku XIX w. w okolicy rozwinęło się hutnictwo żelaza, które jednak nie sprostało konkurencji hutnictwa śląskiego i zagłębiowskiego. Po 1918 r. zbudowano tu kopalnię galmu. W latach 1947–1951 zelektryfikowano Siewierz i okoliczne wsie.

W 1958 r. utworzono Spółdzielnię Pracy „Guma”, przemianowaną w 1972 r. na Zakłady Gumowe Górnictwa. Od 1967 r. istnieje kopalnia dolomitu „REK” w Nowej Wiosce. W latach 70. następuje dalszy rozwój przemysłu chemicznego i mineralnego. Od 1976 r. istnieją Zakłady Dolomitowe i Wytwórnia Gazów Technicznych „Polgaz”. Siewierz jest węzłem dróg. Przez zachodnią część miasta przeprowadzono ważną drogę krajową nr 1, a zarazem międzynarodową E-75 z Gdańska do Katowic i na południe Europy, zaś ze wschodu na zachód prowadzi droga tranzytowa nr 78 z Kielc do Chałupek na granicy polsko-czeskiej. Przez północną część miasta przechodzi linia kolejowa Zawiercie–Tarnowskie Góry, ukończona w 1942 r., na której w 1975 r. zawieszono ruch osobowy¹¹. W 1963 r. na południowy-zachód od miasta spiętrzone Czarną Przemszą, tworząc Zalew Przczycko-Siewierski o powierzchni 570 ha i pojemności 20,7 mln m³. Nad zalewem rozlokowały się ośrodki wypoczynkowe i sportów wodnych, licznie odwiedzane przez mieszkańców Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Siewierz jest ośrodkiem przemysłu chemicznego i mineralnego. Do największych podmiotów gospodarczych, działających na terenie gminy należą: Górnice Zakłady Dolomitowe S.A., Kopalnia Dolomitu „Nowa Wioska”, BOC Gazy Sp. z o.o., Kopalnia Piasku „Kuźnica Warężyńska” i Electrolux Production Poland.

W mieście funkcjonuje 830 jednostek gospodarczych, w tym 132 osób prawnych oraz 698 osób fizycznych. Z tego 809 w sektorze prywatnym i 21

---

¹¹ Kwiatek, Lijewski (1998), s.775.

w sektorze publicznym. Branżowo przedstawia się to tak: handel i usługi – 421; przetwórstwo przemysłowe – 180; transport, gospodarka magazynowa i łączność – 87; budownictwo – 86; obsługa nieruchomości i firm – 47; hotele i restauracje – 37; rolnictwo i leśnictwo – 28; pośrednictwo finansowe – 21 oraz pozostała działalność usługowa i komunalna – 39¹².

Możliwości rozwojowe Siewierza stwarza nie tylko dogodne położenie komunikacyjne. Usytuowany poza granicami przemysłowych ośrodków aglomeracji górnośląskiej ma spore walory rekreacyjne w postaci zdrowych i czystych kompleksów leśnych oraz zbiorników wodnych. W opracowanym *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Siewierz* zawarto następujące mocne strony: walory ekologiczne wyróżniające obszar w regionie, rozwinięta i zróżnicowana działalność wytwórcza, zaplecze turystyczne aglomeracji katowickiej oraz korzystne warunki osadnicze dla mieszkańców i przybyszów. Sieć telefoniczna jest dobrze rozwinięta, na 10 000 mieszkańców przypadają tu 1254 telefony, podczas gdy w województwie 1119. Liczba sklepów różnych branż jest znaczna i wynosi 238, jeden sklep przypada więc na 52,2 mieszkańców, podczas gdy w województwie na 81 mieszkańców¹³.

Władze gminy przywiązują dużą wagę do rozwoju infrastruktury. Pierwszoplanowym zadaniem jest budowa obwodnicy miejskiej wyprowadzającej ruch tranzytowy poza centrum miasta. Brak tej obwodnicy coraz bardziej daje się we znaki mieszkańcom rynku. W ostatnich latach zbudowano sieć gazociągową, rozbudowano sieć telefoniczną, uruchomiono także miejską komunikację autobusową. Zakończono budowę drogi ekspresowej S1 z planowaną przy niej specjalną strefą ekonomiczną, łączącej drogę DK1 – przecinającej gminę Siewierz z południa na północ – z międzynarodowym portem lotniczym Katowice-Pyrzowice.

3.3. Struktura społeczno-zawodowa mieszkańców

Od 1443 r. Siewierz stanowiąc nieformalne, niezależne księstwo biskupów krakowskich posiadał własne prawo i sądownictwo. Obdarowany licznymi przywilejami rozwijał się jako ważny ośrodek miejski. W XVI w. zaczęto używać pojęcia *obywatel siewierski* – *civis severiensis*, co podnosiło rangę mieszczan siewierskich. W XIX w. Siewierz znalazł się wśród miast zdegra-

¹² *Rocznik statystyczny powiatów...* (2005, 2006), s. 344-345, 356.

¹³ *Studium...* (2000), s. 11-12.

dowanych, w związku z pozbawieniem go praw miejskich w 1870 r. W XX w. Siewierz stał się podrzędnym miastem w strefie podmiejskiej Zawiercia¹⁴. Większość mieszkańców na początku XX w. pracowała na źle uprawianej roli i miała się różnych rzemiosł, spieniężając produkty rolne i wyroby rzemieślnicze na jarmarkach w Siewierzu i w Będzinie, Żarkach i Sławkowie. Odzyskanie niepodległości w 1918 r. ożywiło nieco prowincjonalny Siewierz. Po zakończeniu II wojny światowej miasto powoli zaczyna odzyskiwać dawną pozycję w regionie.

W latach powojennych rozwinęła się sieć szkół, a także przybyło placówek kulturalnych. W 1962 r. przywrócono prawa miejskie. Miasteczko umocniło swoją rolę ośrodka usługowego dla otaczającego zaplecza wiejskiego. Począwszy od lat 70. Siewierz i cała gmina weszły w szerszy układ powiązań gospodarczych i społecznych. Niepoślednią w tym rolę odegrało wybudowanie „autostrady”, b. E-16, łączącej Katowice z Warszawą, a przebiegającej przez miasteczko. Nowo powstałe tu zakłady produkcyjne wywołały w latach 1975–1980 napływ ludności.

Struktura osadnicza gminy Siewierz nie ulegała dużym zmianom w drugiej połowie XX w. Stanowiła względnie zamknięty układ lokalny z niską gotowością migracji poza gminę. Sprawiały to silne poczucie odrębności lokalnej i widoczne przypisanie do przestrzeni i miejsc gminy. W dalszym ciągu ponad $\frac{3}{4}$ mieszkańców wywodzi się stąd, nadając swoisty ryt „długiego trwania” społeczności gminnej. Napływ ludności spoza gminy zaznaczył się dopiero w latach 70.-80. i wiązał się z jej dość intensywnym uprzemysłowieniem.

W Siewierzu najwięcej, bo 42,9% mieszkańców pracuje w małych firmach zlokalizowanych na miejscu prowadzonych m.in. w handlu, działalności wytwórczej i hurtowej oraz transporcie (tab. 1). Przedsiębiorcy będący właścicielami tych firm stanowią 15,1% wśród ogółu zatrudnionych. Nadal jeszcze 31,8% mieszkańców aktywnych zawodowo zatrudnionych jest w przedsiębiorstwach państwowych i jednostkach sfery budżetowej usytuowanych w większości poza gminą. Stopa bezrobocia podczas NSPLiM w maju/czerwcu 2002 r. wynosiła 17,8 %, obecnie po skorygowaniu go przez GUS unijnym wskaźnikiem BAEL – 11,8%. Najniższe notowano wśród mieszkańców z wykształceniem wyższym (8,3%), najwyższe zaś obejmowało osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (17,8%) i podstawowym (20,3%). Coraz dostrzegalniejsze okazuje się bezrobocie przede wszystkim dla młodych mieszkańców

---

¹⁴ Krzysztofek (1997-1998), s. 23; Sołtysik (1994), s. 16-19.

Struktura zatrudnienia mieszkańców gminy Siewierz
(stan maj/czerwiec 2002)

Wyszczególnienie	Liczba
Robotnicy (przemysł, budownictwo)	754
Przedsiębiorcy (osoby fizyczne, spółki cywilne, spółki prawa handlowego, spółdzielnie)	767
Pracownicy handlu i usług (handel, naprawy, transport, łączność)	1379
Pracownicy umysłowi (edukacja, administracja publiczna, ochrona zdrowia, opieka socjalna, obrona narodowa)	605
Rolnicy	72
Bezrobotni zarejestrowani	312
Inni „szara” strefa)	88

Źródło: *Narodowy Spis...* (2003).

w wieku 20-29 lat (21, 6% – 2002 r. i 26,4% – lipiec 2006 r.). Saldo migracji na 1000 ludności wynosiło w 1998 r. 0,2, natomiast w 2005 r. sięgnęło 0,08. Przyrost naturalny zaś – 0,48 był znacznie niższy od krajowego¹⁵.

Na terenie miasta istniejące zakłady pracy przechodzą restrukturyzację wiążącą się również z redukcją zatrudnienia. Wielu mieszkańców gminy Siewierz dotychczas pracujących w przedsiębiorstwach zlokalizowanych w pobliskich miastach (Zawierciu, Porębie, Będzinie, Tarnowskich Górach, Piekarach Śląskich, Bytomiu, Sosnowcu i Dąbrowie Górniczej) utraciło pracę z powodu ich likwidacji lub restrukturyzacji. W mieście jest 312 bezrobotnych, w tym większość bez prawa do zasiłku. Nadal utrzymuje się wysoka stopa bezrobocia, co sprawia, że gmina została zaliczona do obszarów zagrożonych bezrobociem. Sytuację dodatkowo pogarsza niekorzystny stan na zagłębiowskim rynku pracy. Dopływ kapitału z zewnątrz jest niewielki. Liczący się biznes – z wyjątkiem British Oxygenium Company Gazy – nie był zainteresowany, jak dotąd, inwestowaniem na terenie miasta i gminy.

Trend ten na dobre zmienił 4 lata wcześniej Electrolux Production Poland, działający w ramach Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Tereny wokół miasta zyskały na atrakcyjności po uchwaleniu planu zagospodarowania przestrzennego przez gminę, zamieszczeniu w Internecie, Karcie Terenów Inwestycyjnych oraz rozbudowy infrastruktury wokół pobliskiego lotniska.

¹⁵ *Narodowy Spis...* (2003), s. 19, 32; *Stopa bezrobocia...* (2006); *Rocznik statystyczny powiatów...* (2006).

4. Determinanty rozwoju Siewierza

Podjęmowane przedsięwzięcia lokalne i decyzje zapadające w skali regionalnej zmierzają do zmiany wizerunku miasta. Polega to na wykorzystaniu szansy, jaką staje się jego dotychczasowe zagrożenie – peryferyjne położenie w stosunku do regionalnych centrów ekonomicznych. Brak wyraźnie zarysowanego centrum, w właśnie co utworzonym Górnośląskim Zespole Metropolitalnym, i jego rozprzestrzenianie się na zurbanizowane obszary podmiejskie, przyjmujące widok niekończących się przedmieść, podnosi rangę terenów wokół Siewierza. Uwydatniają się walory mieszkalne, logistyczne, usługowe oraz rekreacyjno-wypoczynkowe obszarów położonych w południowej części miasta.

Długa degradacja administracyjna, spowodowana blisko 100-letnią utratą statusu miejskiego, odcisnęła swoje piętno na rozwoju gospodarczym Siewierza. W efekcie bogatej przeszłości polityczno-gospodarczej legitymuje się ono wysokim wskaźnikiem miastotwórczym, opisującym stopień wykształcenia funkcji lokalnych i poniżej przeciętnego poziomem wyposażenia w infrastrukturę techniczną i komunalną, spowodowanym pozbawieniem na wiek atrybutów miejskości¹⁶. W rezultacie tego Siewierz przeistoczył się w lokalne centrum rozwoju i zmian na otaczających go obszarach wiejskich. W toku rozwoju przejął funkcję pośredniczenia między dużymi miastami i obszarami wiejskimi. Często wyrażało się to koordynacją inicjatyw pojawiających się w otaczającym go zapleczu wiejskim oraz oddziaływaniu na rynek pracy tych obszarów¹⁷.

W typologii 873 polskich miast – przeprowadzonej na podstawie 20 standaryzowanych wskaźników rozwoju lokalnego – wyróżniającej 4 typy miast, Siewierz uplasował się ogółem na 316 miejscu, będąc zaliczony do kategorii miast o średnim poziomie rozwoju lokalnego. Jego dynamikę rozwoju oceniono liczbowo na 17,31 (na skali od 225,65 Różanu w mazowieckim do – 159,79 Węgorzyna w zachodniopomorskim)¹⁸. W rankingu atrakcyjności inwestycyjnej miast za 2002 r. Siewierz (klasa atrakcyjności B w skali A1-D) lokował się na 60. miejscu wśród miast małych (na 279 sklasyfikowanych), w 2004 r. ze względu na to samo kryterium już na 41. pozycji¹⁹.

Biorąc pod uwagę te – w wielkim przybliżeniu – wyszczególnione mocne i słabe strony obejmujące środowisko wewnętrzne, np. silna marka czy słabe

---

¹⁶ Sokołowski (1992), s. 307.

¹⁷ Heffner (2003), s. 232-239.

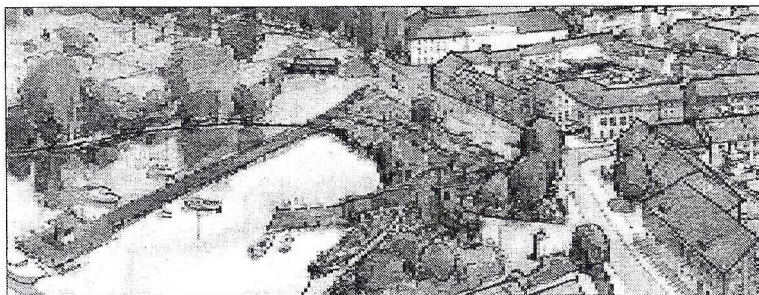
¹⁸ Nowak (2006), s.118-134, 187.

¹⁹ Swianiewicz, Dziemianowicz (2003), s.11-15; Swianiewicz (2006).

zaplecze kapitałowe oraz szanse i zagrożenia odnoszące się do środowiska zewnętrznego, np. otwierający się dostęp do krajowego i europejskiego rynku usług za sprawą powstającego tzw. intermodalnego węzła komunikacyjnego (szerokotorowy terminal przeładunkowy w Sławkowie + nocny węzeł przeładunkowy „cargo w Pyrzowicach) czy pojawienie się związanych z tym konkurencyjnych produktów nowej generacji, można zaryzykować szkic projektu rozwoju Siewierza, uwzględniający istniejące determinanty i oczekiwane społecznie oraz możliwe w realizacji kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy.

Wyraźny obraz występujących czynników, zarówno lokalnych, jak i regionalnych rozwoju daje *Studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Siewierz*. Możliwości rozwojowe Siewierza stwarza nie tylko dogodne położenie komunikacyjne. Usytuowany poza granicami przemysłowych ośrodków aglomeracji górnośląskiej ma spore walory rekreacyjne w postaci zdrowych i czystych kompleksów leśnych (30% powierzchni całej gminy) oraz zbiorników wodnych. W opracowanym dokumencie zawarto następujące mocne strony: walory ekologiczne wyróżniające obszar w regionie, rozwinięta i zróżnicowana działalność wytwórcza, zaplecze turystyczne aglomeracji katowickiej oraz korzystne warunki osadnicze dla mieszkańców i przybyszów.

Wykorzystując rosnącą atrakcyjność terenów w południowej części Siewierza, położonych tuż nad Zalewem Przeczycko-Siewierskim firma deweloperska zamierza stworzyć ekologiczne miasteczko, (ryc. 3) gdzie obok mieszkań będą miejsca pracy, wypoczynku i przestrzenie wspólne. Nie będzie to getto dla bogatych, tylko teren otwarty dla wszystkich. Projektowane miasteczko będzie się składało z czterech części, które zostaną wybudowane w różnym

Ryc. 3. Ekologiczne miasteczko

Źródło: <http://miasta.gazeta.pl/katowice/1,35019,4587723.jpg>

czasie. Każda ma mieć własny rynek, od którego będą odchodzić ulice. Przy rynku znajdują się kamieniczki, przy ulicach zabudowa szeregową. Im dalej od centrum, tym projektowane budynki będą niższe i luźniej stojące.

Miasteczko ma być samowystarczalne – przy rynku powstaną sklepiki, kawiarnie, punkty usługowe, a także kościół. Inwestor chce wprowadzić rozwiązanie ekologiczne, np. biologiczną oczyszczalnię ścieków w postaci stawu. Od wschodu będzie graniczyć z DK 1, ale hałaśliwą trasę zasłonią budynki biurowe. Budowa pierwszego modułu, w którym będzie ok. 1500 mieszkań, rozpocznie się w 2008 r. i potrwa cztery lata²⁰.

Zamiast zakończenia

O rozwoju Siewierza decydują potrzeby aglomeracji śląskiej, która stopniowo wciąga go w swoją orbitę. Niczym w modelu koncentrycznym struktury przestrzennej miasta Burgessa strefa rezydencjalna i dojazdów do pracy w aglomeracji zataczają coraz większe kręgi, zbliżając się niemal po sam Siewierz. Dzieje się tak w następstwie urbanizacji przestrzennej, przez poszerzenie terytorium Dąbrowy Górniczej kosztem sąsiadujących obszarów wiejskich (Trzebiesławice, Ujejsce, Wygiełzów, Antoniów, Ratanice, Tucznawa, Sikorka), graniczących dotąd z gminą Siewierz. Nieodwołalne skutki powoduje urbanizacja demograficzna, równoznaczna z przemieszczaniem się mieszkańców Siewierza do pracy m.in. w Mittal Steel Poland S.A., Hucie Szkła „Saint Gobain”, Fabryce Maszyn Elektrycznych „Damel” w Dąbrowie Górniczej. Nową falę pracowników wywodzących się ze wsi ściągają miejskie fabryki z udziałem kapitału zagranicznego. Aby zachęcić mieszkańców z oddalonych od aglomeracji wsi i miasteczek, Komunikacyjny Związek Komunalny Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego wydłuża trasy miejskich autobusów. Zjawisko powiększającej się metropolizacji niepomiernie przyspiesza i potęguje bezpośrednie sąsiedztwo lotniska w Pyrzowicach z jego rozbudowywaną infrastrukturą w strefie okołolotniskowej, przylegającej także bezpośrednio do Siewierza.

Peryferyjny Siewierz podlegając czynnikom rozwoju egzogenicznego, czyli intensyfikującej się dominacji ekonomicznej i kulturowej aglomeracji śląskiej, traktuje transmisję przekazywanych przez nią wartości coraz mniej – jak w minionej przeszłości – w kategoriach eksploracji, coraz więcej zaś jako korzyści aglomeracji inicjujących działalność modernizacyjną. Postrze-

---

²⁰ Malkowski (2007), s. 4.

gana jest ona jako przeciwdziałanie obejmującej przez długie wieki miasteczko marginalizacji, szczególnie gospodarczej i administracyjnej.

Wykorzystując czynniki endogeniczne, *ergo* kumulujący się tu potencjał ekonomiczny i wyposażenie społeczne, na które składa się lokalna przedsiębiorczość, kultura pracy, zdolności innowacyjne, solidarność społeczna, środowisko zaufania²¹ ma on możliwości zwiększenia dynamiki rozwoju pozwalające na awans do kategorii miast o wysokim poziomie rozwoju lokalnego. Nastąpi to tym szybciej, im bardziej zaangażuje się administracja samorządowa tego małego miasta w trwający proces modernizacji przestrzennej w skali zarówno lokalnej, jak i regionalnej. Bilansując zyski i straty, wizja przyszłości miasta, zmieniającego swój charakter jest nierozzerwalnie związana, w narastającym zespoleniu, z tworzoną aglomeracją śląską.

Literatura

- Domański B., 2001, *Czynniki społeczne w lokalnym rozwoju gospodarczym we współczesnej Polsce*, [w:] *Wybrane problemy badawcze geografii społecznej w Polsce*, I. Sagan, M. Czepczyński (red.). UG, Gdynia.
- Heffner K., 2003, *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich*, [w:] *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, A. Stasiak (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 207, Warszawa, s. 227-246.
- Krzysztofek K., 1997-1998, *Geneza, rozwój i zmiany sieci osadniczej Zachodniej Małopolski od XIII wieku do 1997 roku*. „Ekspres Zagłębiowski” 9/1997, 4/1998.
- Kwiatkiewicz J., Lijewski T., 1998, *Leksykon miast polskich*. Wyd. Muza, Warszawa.
- Lewiński S., 1991, *Czy koniec miasteczek rolniczych?* „Czasopismo Geograficzne”, t. LVIII, z. 1-2, 29-41.
- Maik W., 2000, *Pojęcie i rozwój miast*, [w:] *Wielka Encyklopedia Geografii Świata* t. XIX, A. Kostrzewski (red.). Wyd. Kurpisz, Poznań.
- Malkowski T., 2007, *Ekomiasteczko Siewierz*. „Gazeta Wyborcza” 244 (5552), 4, Katowice.
- Matczak A., 1992, *Zmiany w strukturze funkcjonalnej miast Polski*. „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Geographica 17.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002, Ludność według płci, grup wieku, podregionów, powiatów i gmin*, 2003, US Katowice, http://sp.stat.gov.pl/urzedz/katow/69_139_PLK_HTML.htm

---

²¹ Domański (2001), s. 127.

- Noga Z., 1994, *Osadnictwo i stosunki własnościowe w Księstwie Siewierskim do roku 1790*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i Księstwa Siewierskiego*, F. Kiryk (red.). Muzeum Śląskie, Katowice.
- Nowak J. F., 2006, *Modernizacja lokalnej administracji publicznej a rozwój lokalny*. Prace Habilitacyjne 25. Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.
- Nowakowska A., 1989, *Włączenie księstwa siewierskiego do Polski w r. 1790*. „Annales UMCS”, t. 36.
- Nowakowski A., 1991, *Dzieje ustroju i prawa księstwa siewierskiego*. Wyd. Prawa Filii UW, BUI-E BAUHAUS, Białystok.
- Rocznik statystyczny powiatów województwa śląskiego*, 2005, 2006, US, Katowice.
- Runge J., 2005, *Urbanizacja i jej konsekwencje w regionie katowickim – mity a rzeczywistość*, [w:] *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*, I. Jażdżewska (red.). Wyd. UŁ, Łódź.
- Słodczyk J., 2001, *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*. Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Sokołowski D., 1992, *Zróżnicowanie małych miast w aspekcie funkcjonalnym i infrastrukturalnym*. „Czasopismo Geograficzne” 3-4, s. 295-307.
- Sołtysik E., 1994, *500 rocznica kupna Księstwa Siewierskiego*. „Ekspres Zagłębiowski” 1(52), s. 16-19.
- Stopa bezrobocia w powiatach – dane w %*, 2006, Wojewódzki Urząd Pracy, www.wup-katowice.pl
- Studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Siewierz*, 2000, Biuro Rozwoju Regionu Sp. z o.o., Katowice.
- Swianiewicz P., 2006, *Inwestycje w infrastrukturę techniczną*, http://www.wspolnota.org.pl/images/stories/r_wyd_na_ifrastr2006/male_m.xls
- Swianiewicz P., Dziemianowicz W., 2003, *Atrakcyjność inwestycyjna miast powiatowych i małych*. Pismo samorządu terytorialnego „Wspólnota” nr 10, s. 11-15.
- Zarycki T., 2007, *Interdyscyplinarny model stosunków centro-peryferyjnych*. „Studia Regionalne i Lokalne” 1(27), s. 5-26.